

GRAD U GRADU NA NAČIN SUBJEKTIVNOG OBJEKTIVIZMA

ANITA JELIĆ

Problemi, problemi

Vremena su teška - problemi nas snalaze na svakom koraku. Ovisno o našem psihološkom sklopu - mi na njih reagiramo različito. Neki se povlače u sebe i šute - razmišljajući o njima (problemima); drugi šute zato što pred problemima puste da im misli odlutaju negdje daleko; treći šute i bave se samopropitivanjem u čemu su pogriješili da su ih problemi snašli; četvrti pokušavaju kroz tu istu šutnju shvatiti kozmičke razloge problema. A ima i jedan postotak onih koji pričaju. Jedni zato što ne mogu podnijeti napetost koju problemi u njima stvaraju - pa pri tome pričaju o problemima ili o nečemu sasvim nevažnom; drugi zato što ih muči osjećaj da su oni sami djelomično krivi za te probleme pa se pokušavaju opravdati pred sobom i drugima; a poneki i zato da bi ljude oko sebe pokušali uvjeriti kako ono što vide i osjećaju (probleme) zapravo ne postoji. U suvremenosti jedne tranzicijske zemlje, bremenitoj problemima - neki o tome prave predstavu.

Grad u gradu je predstava Nataše Rajković i Bobe Jelčića, u izvedbi ansambla ZKM-a, o problemima i načinu kako ih ljudi doživljavaju.

O problemima naglas

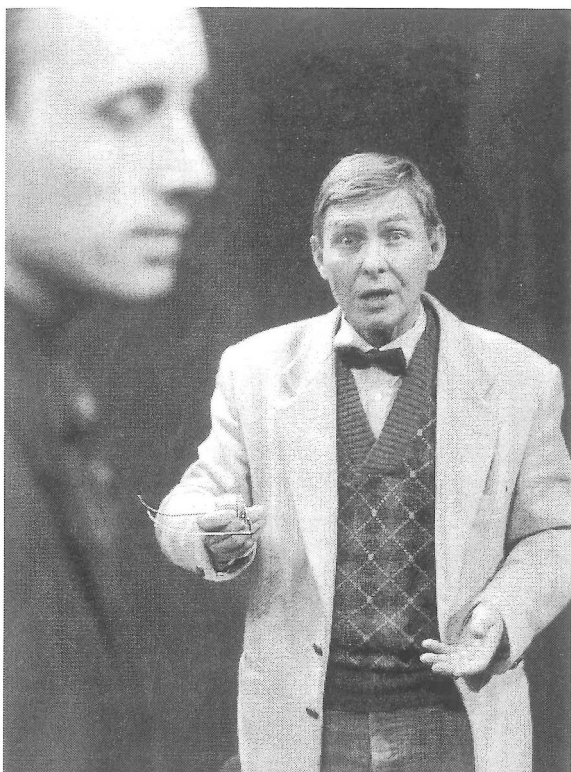
Teško je procijeniti koji su problemi predstave o problemima. Pogotovo ako je rade inteligentni ljudi koji probleme poznaju. I ako je kritičar - komentator netko tko vjeruje u tezu profesora Zuppe: "Ozarenom skepticizmu teatra 20. stoljeća razmjernan je potpuni *probabilizam* dramaturgije, u teatru je sve moguće, a u dramaturgiji je sve vjerojatno".

Stoga ću se pozabaviti iščitavanjem i pobrojanjem raznovrsnih momenata i elemenata ove predstave.

O čemu je tu riječ?

Tekst je zanimljivo složen. Bavi se trenutkom u kojemu je jedna izdavačka kuća pred stečajem. Na početku drame postoji još komadić prividno normalnog života koji nestaje kada se javno izgovori, odnosno, objavi kako je i u novinama izišlo da je firma u stečaju. Od tog trenutka pa do kraja predstave mi gledamo reakcije skupine ljudi koja je zatvorena na zajedničkom mjestu i opterećena zajedničkim problemom iz kojega ne znaju naći izlaz. Ta situacija ljudi uhvaćenih u klopku svojevrsna bezizglednog i besmislenog življenja, uz postojanje nepoznatog, ali jakog protivnika (njihovog vlasnika koji im se već jako dugo nije javio) uspostavlja ovaj tekst kao svojevrsnu suvremenu tragediju. Što ni u jednom trenutku ne treba shvatiti kao nepreporuku. Tragedija je u drugom sloju ove predstave; na površinskoj razini - to je jedan običan isječak iz svakodnevice.

Dramatis personae se međusobno razlikuju s obzirom na svoje misli. Razlikuju se i po načinu govora, razlikuju se i po funkcijama, poziciji moći i zanimanjima. Ono po čemu se ne razlikuju je opće stanje depresije. Nitko od njih (osim u jednom ispadu lik koji glumi Kristijan Ugrina) nema pozitivnu energiju. Njihova unutrašnjost je potpuno opterećena problemima. Mislim da bi ljudima u jednoj izdavačkoj kući trebalo dodati malo životne radosti (ili gluposti) koliko god da je njihovo stanje teško. Aludiram kako bi likovi ove predstave bili životniji da im je u biografiju upisano i nešto od lakomislenosti ili euforičnosti likova iz humoristične serije *Reci, Robert*, a da tekst i predstava s time ne bi ništa izgubili. Samo bi mrak i depresija bili malo manji, a likovi bi bili bogatiji za još jednu dimenziju i cijela situacija bi postala vjerodostojnija.

Mrak unutrašnje izgubljenosti.
Na slici: Branko Supek i Dražen Šivak

Prema realizmu

Način oblikovanja ove teme postavlja formu u jednakopravan, ako čak ne i dominantan odnos naspram sadržaju. Glumci glume na uobičajen "Bobin način" (naime, u predstavama "autorske kuće" Jelčić - Rajković glumci glume tako da se trude glumiti što prirodnije, opuštenije). Tendencija prema svojevrsnom neorealizmu u glumi postiže uobičajeno dobar efekt. Mi zblivanja u predstavi doživljavamo kao realnost, a likovi se potpuno "sljepljuju" s glumcima koji ih igraju tako da je gledateljima gotovo nemoguće otkriti procjep između lika i glumca.

Prostor igre je tek naznačen i maksimalno oslobođen elemenata kazališne pozornice. Nema fiktivnih vrata, prozora, zidova. Glumci igraju u ogoljenom prostoru kazališne dvorane "Janje". Zidovi dvorane, zidovi su izdavačkog ureda. Prozori i vrata dvorane, vrata su i prozori izdavačke kuće.

Kostimi su još jedan "oponašajući moment stvarnosti" u ovoj predstavi. Čini se kako su glumci tijekom pred-

stave obučeni u svoje privatne kostime. Naime, stilska raznolikost i svakodnevnost tih predmeta koje glumci nose na sebi ni u čemu se ne razlikuje od odjeće koju na sebi nose gledatelji.

Ono što je u ovoj predstavi još ostalo nerearno jest: vrijeme radnje. Predstava se održava na večer, a vrijeme radnje u predstavi je dan. Iako to predstavi ne smeta, zanimljivo bi bilo vidjeti hoće li Bobo i Nataša u nekoj od sljedećih predstava pokušati i taj dio predstave uskladiti sa stvarnosti.

U smjeru suprotnom od realizma

Elementi koji teže prema realizmu stavljeni su u suodnos sa stilizacijom. No niti tu ne možemo govoriti o tradicionalnim kazališnim sredstvima - u pitanju su postupci koji, uglavnom, rade na tome da dekonstruiraju tradicionalni kazališni izraz. Najupečatljiviji i najneugodniji element - svjetlo. Publiku dočekuje dvorana u kojoj su i gledalište i prizorište relativno dobro osvijetljeni. To je uobičajeno. Ono što nije uobičajeno jest da nema svjetlosnog znaka da je predstava počela - svjetlo u publici se ne gasi, svjetlo na sceni se ne pojačava. Jednostavno, glumci ulaze, predstava počinje, a svjetlo ostaje. Tako je tijekom cijele predstave prostor gledališta i prizorišta spojen svjetlom u jedinstveni prostor. Tim trikom ukinuta je rampa između gledališta i prizorišta. Glumci su dobili opuštenost i kontinuitet, a gledatelji neobičan osjećaj aktivnosti i sudionitva u događaju. Oslobođeni sigurnosti teme, gledatelji više ne mogu u miru šušcati, gledati okolo i uživati u udobnosti anonimnosti. Oni su ovdje osvijetljeni i natjerani u suigru. Moglo bi se čak zaključiti kako su gledatelji svojevrsan nadomjestak za sve one posjetitelje koji su nekada dolazili u tu izdavačku kuću, a kojih danas više nema.

Unutar predstave je moguće detektirati nekoliko vrsta situacija.

1) *Početna, središnja (stanka) i završna situacija* u kojima su gledatelji prepušteni sami sebi i svojim mislima. Čini mi se kako su te tri situacije svojevrsna aluzija na onu situaciju klopke u kojoj se nalaze likovi predstave. Naime, u ta tri odsječka vremena gledatelj je ostavljen i stavljen u poziciju čekanja onoga "Nekoga" (kao što i likovi tijekom predstave čekaju svog nekoga) tko će ih osloboditi neizvjesnosti i omogućiti im da se ponovno udobno ugnijezde u toplinu sjedala promatrača.

2) *Situacije paralelnog pričanja ili razmišljanja.* Simultanost zbivanja na pozornici nije baš neka novina - no to da glumci govore ometajući jedni druge, i ne obazirući se jedni na druge (unutar zajedničke situacije) - ipak nije uobičajeno. Tu vrstu situacija moguće je čitati kao pokušaj oslobađanja od "ja-pa ti" konverzacije koja je u tradicionalnom kazalištu uobičajen način komunikacije na sceni. Tim tradicionalnim načinom gledateljima se olakšava praćenje, a glumcima se daje mogućnost da kad jedan glumi - ostali šute. Situacije u predstavi *Grad u gradu* - puno istovremenih zbivanja - mogućnosti izbora; dovodi gledatelja u situaciju nepouzdanog promatrača koji ne može biti siguran da je vidio i čuo sve što je bitno. To je situacija koja provocira i traži gledateljevu aktivnost. Gledatelju nije dano nešto što bi sa zadovoljstvom prihvatio ili s gnušanjem odbio, ponudeno mu je da sam učini izbor i procijeni što će gledati i doživljavati.

3) *Zamrznuti kadrovi* - situacije u kojima se radnja zaustavlja, dijalog prestaje a one traju još jedan trenutak. Te *freeze frame* situacije su izrazito atraktivne, no teško ih je protumačiti u korpusu predstave. Naime, njihova uobičajena upotreba vezana je uz naglašavanje sadržaja zamrznutog u taj *freeze frame*, ali u ovoj predstavi tako ne funkcioniraju. Ta su zamrznuća usmjerena prvenstveno prema publici. To su upisana mjesta za gledatelja koja nasljeđuju furiozne situacija u kojima se događa puno paralelnih zbivanja. U tim stankama je ostavljen prostor za gledateljevo razmišljanje ili dijalog s prethodnim zbivanjima na prizorištu.

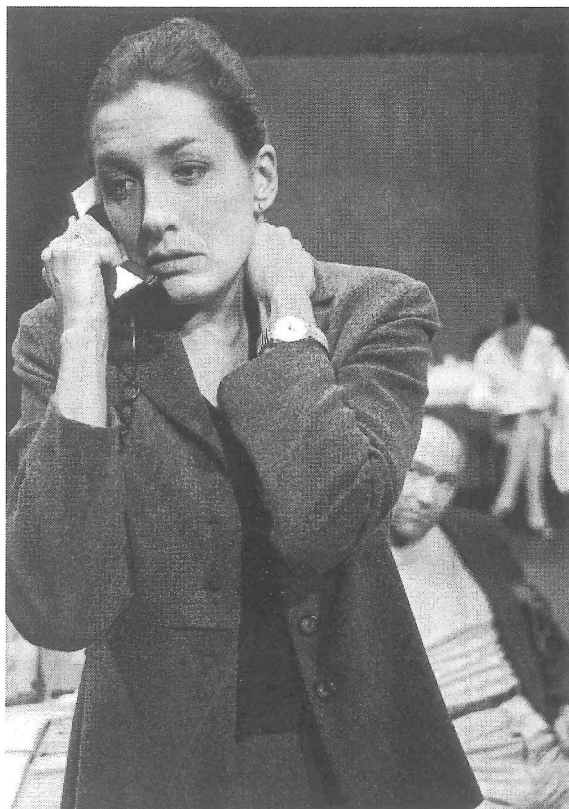
4) *Miješanje fikcije i stvarnosti.* Likovi osim što pričaju, i razmišljaju. I to naglas. Naime, postoje situacije u kojima likovi govore svoje misli. U tom trenutku ostali likovi šute. Tu fikcija kazališne predstave biva stavljena na novu potenciju. U svijet predstave biva upisan i privatni (mentalni) svijet nekoga od junaka priče. Te situacije je moguće shvatiti kao svojevrsnu referencu na filmsku mogućnost da se nakon totala prijede na krupni plan. Tako od općeg, pred gledatelja biva stavljena nečija pojedinačna drama. Čini mi se kako je taj postupak dodatnog fikcionaliziranja svrhovit zato što nam, čineći korak unaprijed, omogućuje i percepciju koraka unatrag. Tj. osvješćivanje činjenice da ono što gledamo ispred sebe (u 20 sati u dvorani ZKM-a) jest isječak iz naše stvarnosti; kao što je unutrašnji monolog pojedinog sudionika predstave - isječak iz njegove stvarnosti.

5) *Normalni dijalog* - postoje i takvi trenuci u ovoj predstavi. Oni su poput svojevrsnog odmora između svih ostalih zahvata koji su u tkivo ovog teksta učinjeni. Čini mi se kako su te situacije svojevrsni katalizatori, nulte pozicije iz kojih glumci i gledatelji kreću u nove istraživačke avanture.

Neki izvanjski motivi

...U ovoj predstavi je moguće iščitati cijeli rekvizitarij filmskog pisma no to bi mogao biti predmet neke sljedeće sinteze. Naime, većina ovih nekazališnih elemenata koji su karakteristični za ovu predstavu imanentni su elementi filmskog jezika i stvaranja.

...U ovu predstavu je jako upisan suvremeni trenutak. Što dovodi do mnogobrojnih vizura. Gledala sam tu predstavu dva puta i izašla sam van s potpuno različitim utiscima. Koji nisu bili posljedica različitosti izvedbe. Događile su se promjene u našoj aktualnoj stvarnosti. Konkretno, kada sam tu predstavu gledala u prosincu 1999., ja sam iz kazališta izašla s osjećajem duboke mučnine, vrijeme oko

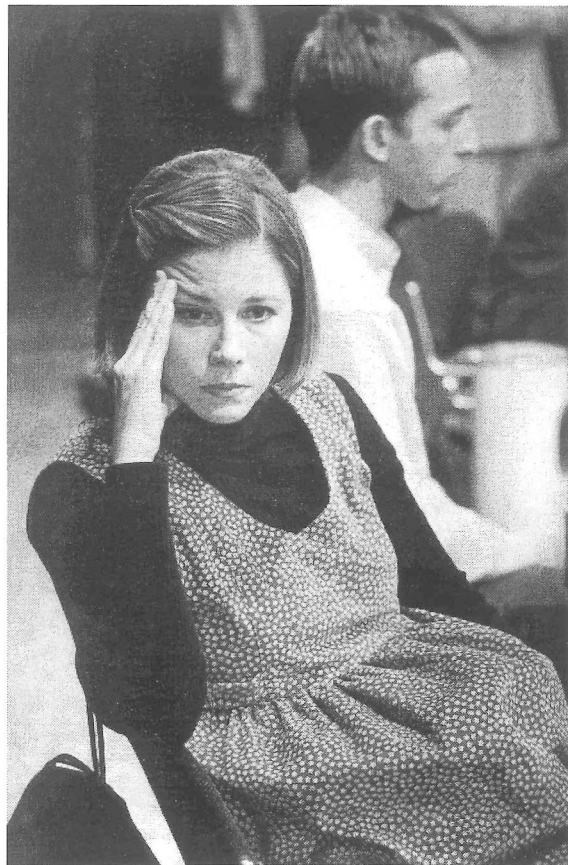
Točna kazališna dijagnoza svakodnevnice.
Na slici: Urša Raukar, Damir Šaban

nas je bilo toliko opterećeno problemima i negativnom energijom da se meni činilo kako je bilo sasvim nepri-
mjereno napraviti tu predstavu danas i ovdje. Tada sam
zabilježila nešto što danas više ne osjećam:

“Muči me samo jedna stvar. Zašto je ta predstava
napravljena danas? Zašto je na scenu iznesena suvre-
menost i to u tako surovom obliku? Surovost vidim u
situaciji koja je za uprizorenje izabrana. Djelatnici izda-
vačke kuće su na početku drame u situaciji bespomoćne
ovisnosti o ‘nekome’ tko je njihov posao, pa time i egzis-
tenciju, ugrozio. Tijekom predstave likovi se otvaraju
prema gledateljima (kroz međusobne sukobe i konverzaci-
ju), mi spoznajemo koje su bile njihove uloge i pozicije
tijekom procesa uplivanja u mrežu nerješivog problema.
Predstava završava bez ikakvog koraka prema naprijed, tek
s nekoliko koraka unatrag - mislim na činjenicu da su oni
tanani međuljudski odnosi koji su prije i funkcionirali,
nakon ovog ispovjednog predstavljanja nestali. Možda bi
se to ‘skidanje maski’ moglo nazvati i korakom naprijed -
u nekom katarzičnom smislu. No pitanje je što je strašnije:
život u iluziji ili razbijanje te iluzije. ... Ta situacija neraz-
rješive mišolovke u koju su uvučeni djelatnici izdavačke
kuće, i u koju su neposredno uvučeni i gledatelji (radnim
svjetlom koje je upaljeno iznad njihovih glava tijekom
cijele izvedbe), guši svaku vedrinu i ugodu. ‘Zamrznuti
kadrovi’ dodatno potenciraju tu bezizlaznost situacije.”

Tijekom siječnja, ne može se reći da je stanje u državi
postalo bolje, ali se nekakav optimizam i pozitivno intoni-
rano očekivanje uvuklo u ljude; ja sam ponovno pohodila
istu predstavu. Recepcija je bila posve drugačija. *Grad u
gradu* je sada postala predstava dokument - aluzija i
diskretne reference na suvremenost koju je bilo ugodno
gledati. Potvrđuje to i činjenica kako se siječanjaska publi-
ka puno smijala tijekom izvedbe. O tragediji više nije bilo
ni govora. Vrijeme je predstavi dalo drugi predznak. U
prosinačkoj izvedbi, motiv sprovoda na kojemu je bio
jedan od likova, bio je samo jedan sprovod - predsjednički.
U siječnju, to spominjanje sprovoda je bio jedan gotovo
nerazumljiv i usputni motiv.

... Postoji jedan osjećaj s kojim se povremeno susret-
nem na Bobinim predstavama. To je pitanje ritma.
Ponekad mi se učini da je radnja mogla teći brže; s manje
stanka i bez nekih dodatnih izlaganja. No ono što je,
možda, u prethodnim predstavama bio manjak, nedo-
statak vještine, ili ustupak učinjen kako bi se pojačala

Tajna javnoga oka.

Na slici: Nataša Dorčić, Edvin Liverić

vjerodostojnost situacija i njihovo nalikovanje na svakod-
nevnicu - ovdje se pokazuje kao funkcionalno sredstvo. U
dijelove predstave u kojima se zbivanja na sceni uspore - u
kojima glumci, baš kao i svakodnevnici sudionici komu-
nikacije postanu šutljivi - upisan je prazni prostor rezervi-
ran za gledatelja. U tim trenucima tišine u gledatelju se
počinje razvijati paralelan, fiktivan dijalog s pozornicom.

... I na kraju, u ovom tekstu nije posvećeno puno pažnje
glumačkim izvedbama iako one to zaslužuju. No, autorica
ovog teksta upravo surađuje s ljudima koji su posudili
svoja tijela i duše likovima teksta *Grad u gradu* pa ne sma-
tra da bi bilo umjesno tražiti elemente privatnog i scenskog
u njihovim izvedbama. Dovoljno je reći samo jedno,
odnosno dvoje:

- 1) ovo je predstava u kojoj glumci dobro glume;
- 2) ova bi predstava trebala putovati po svijetu i pokazivati se kao hrvatski kulturni proizvod.

Što se tiče same predstave ona se bavi komunikacijom ljudi s drugim ljudima, komunikacijom različitih stilova i sadržaja, interesa uostalom kao i sve naše predstave. Radi se o jednoj firmi i njezinim zaposlenicima koji su svi međusobno različito povezani ili nepovezani. Svatko od njih ima svoju priču i svoj problem i tako opterećen sudjeluje u rješavanju zajedničkog.

Nataša Rajković i Bobo Jelčić, iz programske knjižice

Grad u gradu jedan je od rijetkih izravnih i kritičkih dodira hrvatske scenske umjetnosti i hrvatske realnosti potkraj devedesetih koja potvrđuje da se kazališno promišljanje Bobe Jelčića i Nataše Rajković sve češće formira u suvislo koncipiran i temeljito razvijen kazališni sustav, vjerojatno jedini takvog tipa u hrvatskom glumištu.

(...) U slučaju ZKM-ovske premijere vanjska slika prelomljena je kroz intimu, implozija zamjenjuje eksploziju, a stanja euforije izmjenjuju se sa stanjima depresije kako manično-depresivnom društvu i priliči.

(...) I dok je scenski prostor fiksiran i nepromjenjiv tretman scenskog vremena, premda se naizgled radi o dijakroniji i dva dana, zapravo je pomaknut, pa se replike i situacije u nekoliko navrata vrte u krug, cikličnost i zatvaranje kruga vremena zamjenjuje klasičan protok vremena, a takav scenski postupak govori o hrvatskoj stvarnosti puno više nego bilo kakva eksplicitna kritika.

(...) Scenografija, kostimografija, svjetlo, pokret, naizgled ne postoje, iako su vrlo precizno prisutni. Scenski govor u ovakvom sustavu onda ima pravo upadati u namjernu nerazgovjetnost, tišina može zamijeniti riječi, a potpuno zaledivanje vremenskog protoka ima pravo poigravati se s postavima svih ključnih dramskih poetika - od Aristotela na ovamo.

(...) Među glumačkim kreacijama vlada vrlo visoka kvalitetna ujednačenost kao očiti rezultat promišljenog procesa. Nema ni ovdje izdvajanja na glavne i epizodne kreacije, glumačkog otimanja za izlazak na prosceniji, a pogotovu nema jeftinih glumačkih trikova da se osvoji prostor i nametne vlastita kreacija. Sve su individualnosti upregnute u ideju zajedničkoga projekta pa se javlja pozitivan paradoks da ansamb-igra inzistira na pojedinačnoj kreaciji i izgrađena je baš na jakim individualnostima.

*Jasen Boko, "Slobodna Dalmacija",
30. studeni 1999.*

Možda bi nas činjenica da su svi protagonisti cijelo vrijeme na sceni mogla zavesti na pomisao da je riječ o korskoj izvedbi. No, kor pretpostavlja ponajprije agoniste ili u krajnjoj podvojenosti skupine antagonista. A ovaj kor tvore pojedinci, beskrajno osamljeni individualci, od kojih je svatko sebi sam znak svoje sudbine. Taj kor ne-kor zapravo je nalik sumanutu gibanju čestica, koje može u njihovoj nepredvidljivosti odrediti samo zakon Brownova gibanja unutar naizgled mirne tekućine.

(...) Najveća glumačka vrlina i najveća vrijednost predstave je u tome što u njoj nema praznoga hoda ni u jednom liku, što su svi izloženi u brisanom prostoru, seizmografski izrazima svojih lica usložnjavajući ono što bi samo po sebi, premda intrigantno, bilo ipak banalan isječak iz svakodnevnog života. *Grad u gradu* nije drama govora. Govor zatrpava dramu. *Grad u gradu* je drama šutnje. Ona je drama pakla drugoga koji se ne može ogledati u drugome.

Dalibor Foretić, "Vijenac", 30. prosinac 1999.

Tekst je prerastao okvire nacrtu ili skice ("canovaccio" zvalo se to u doba komedije dell' arte), scene više nisu toliko fragmentizirane da bismo cjelini (koja je ipak još uvijek, zapravo "situacija") mogli posve odreći inherentno postojanje fabule, dok su metateatarski postupci (dakle, takvi koji relativiziraju scensko zbivanje - upućujući izravno na njegovu teatarsku bit, odnosno transgredirajući tradicionalan odnos pozornica/gledalište) gotovo sasvim isključeni. *Grad u gradu* doima se zato "konvencionalnije" od prijašnjih djela istih autora, ali i komunikativnije - moguće u pravcu koji ne bismo očekivali od zatvorene i, u biti, "larpurlartističke" poetike.

Boris B. Hrovat, "Hrvatsko slovo", 3. prosinac 1999.

Izvanredna uigranost izviđača sasvim je odgovorila vrhunskom oblikovanju 12 dramskih lica gdje su nevjerojatan scenski glas i grimasa Doris Šarić Kukuljice, dostojanstvo i skrivena emocionalnost Urše Raukar, buntovništvo Nataše Dangubić, zreli ludizam Kristijana Ugrine, pomirenost i majčinski spokoj Nataše Dorčić, dominantni pokret Damira Šabana i Edvina Liverića, cinizam Mara Martinovića, kontrolirana nestrpljivost Katarine Bistrović Darvaš, panično traženje izlaza iz bezizlaznoga kod Zorana Čubrila, Branka Supeka, te neosporni vrhunski artizam mladoga Dražena Šivaka ponudili publici pravi presjek, kritiku i prihvaćanje ljudi kojima smo u svojim svakodnevicama okruženi.

Dubravka Lampalov, "Jutarnji list", 29. studeni 1999.